

militaire gegevens. Steeds opnieuw maakt de schrijver duidelijk hoe weinig de Nederlandse situatie zich met de Indische in de tweede wereldoorlog vergelijken laat. Daarbij munt het boek uit door een zeer genuanceerde beschrijving van de verschillende posities, ook de meer behoudende, waarvan De Jong, zoals bekend, geen aanhanger was en is. Geschiedschrijving moet mijns inziens, wil zij goed zijn, altijd iets hebben van het Griekse drama: alle personen hebben hun eigen gelijk, maken onvermijdelijk hun eigen fouten, gaan dientengevolge ten onder of leven gehavend als overwinnaar door. Die kwaliteit vindt de lezer in dit deel in hoge mate terug.

E. B. Locher-Scholten

D. Barnouw, M. de Keizer en G. van der Stroom, ed., *1940-1945: Onverwerkt verleden?* (Utrecht: HES, 1985, 197 blz., f29,50, ISBN 90 6194 245 4).

Op 8 mei 1945 werd het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie opgericht, zoals bekend na grondige voorbereiding al tijdens de oorlog. Ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van het instituut werd een symposium georganiseerd met als thema de invloed van oorlog en bezetting op de Nederlandse samenleving in al haar facetten. Ingebed tussen een korte beschouwing van directeur A. H. Paape over veertig jaar rijksinstituut en een inleidend woord van bestuursvoorzitter A. F. Manning enerzijds en een epiloog van L. de Jong (met enkele persoonlijke opmerkingen en een vergelijking met 'de Franse bezettingstijd' en de gevolgen daarvan) anderzijds, kwamen zes referenten en even zo vele coreferenten aan bod. Alle teksten zijn gepubliceerd onder de titel 'Onverwerkt verleden?'.

Als de bedoeling is geweest om via steeds twee sprekers over één thema discussie uit te lokken, tegengestelde opvattingen aan de orde te stellen, dan is dat bij Nederlands dekolonisatieproblemen het best gelukt. C. Fasseur velt onder de titel 'Het verleden tot last' in een helder betoog een tamelijk streng oordeel over het Nederlandse beleid. Het was inadequaat en vol onbegrip voor de situatie. J. Bank, voor deze gelegenheid zoals hij zelf zegt 'de rol van advocaat van de duivel' kiezend, stelt daar in een evenzeer duidelijke uiteenzetting tegenover dat ten eerste de speelruimte, ook voor de Nederlandse spelers in het conflict, niet zo groot was. Dit geldt des te sterker als men de — mijns inziens redelijke — premisse hanteert, dat een koloniserend regime niet zonder conflict tot dekolonisatie zal overgaan. Welk ander beleid was dan in de gegeven omstandigheden mogelijk geweest? Ten tweede is hij van mening dat Nederland er in een internationale vergelijking, 'afgezien van de nawee Nieuw Guinea', in het bijzonder bij vergelijking met de gebeurtenissen in India, zeker niet slecht afkomt.

Heel interessant is ook het thema binnenlandse politiek. H. Daalder onderschrijft in het begin van zijn voordracht de ook wel door anderen naar voren gebrachte opvatting dat de oorlog vooral als katalysator heeft gewerkt in processen die al voor 1940 begonnen waren of in de lijn der verwachtingen lagen, en een consolidatie van het bestaande politieke bestel heeft betekend. Maar het zou zijns inziens geen volledig beeld geven het daarbij te laten. Hij wijst daarom met enige nadruk op die groepen in de samenleving die wel degelijk duurzaam getroffen werden (joden, oud-illegalen, velen betrokken bij de zuivering en bijzondere rechtspleging) en op een aantal fundamentele processen van verandering in de Nederlandse samenleving na 1945 die tot de oorlogservaringen zijn terug te voeren. Als belangrijkste

noemt hij in dit opzicht de wijzigingen in de beleving van het gezag, veranderingen in de kerken en de verschillen in de ervaring van elkaar opvolgende politieke generaties. Al met al een belangwekkende bijdrage tot wat met een groot woord wel het debat rond continuïteit en verandering in dit tijdvak wordt genoemd, zonder dat Daalder ook maar een moment de neiging vertoont zijn betoog geheel rond deze polen te groeperen. E. H. Kossmann's instemmend commentaar is, niet onverwacht voor wie met diens werk enigzins vertrouwd is, trefzeker in tal van typering en slechts ogenschijnlijk gedistantieerd.

Het is onmogelijk alle artikelen in een korte recensie recht te doen. Zonder te willen zeggen dat de andere thema's op minder hoog niveau worden behandeld — dat is geenszins het geval — kunnen deze daarom slechts genoemd worden. De psychiaters E. de Wind en H. Musaph maken zeer behartigenswaardige opmerkingen over de psychische gevolgen van de oorlog, in het bijzonder bij joden. A. G. H. Anbeek van der Meijden levert een boeiend betoog over de verwerking van de tweede wereldoorlog in de Nederlandse literatuur (hij schreef er sindsdien ook een boek over). W. F. Hermans plaatst daar een bijdrage over oorlog en literatuur meer in het algemeen naast. A. E. Kersten en P. R. Baehr schrijven vakbekwaam over de buitenlandse politiek, waarbij de commentator in zijn directe reacties op de eerste spreker slechts in nuances van deze verschilt. De bijdragen van P. M. Brilman en R. M. Haas-Berger over de 'strafrechtelijke nalatenschap' zijn vooral interessant door Brilmans scherpe analyse van de bewijsproblemen bij de vervolging van oorlogsmisdadigers in Duitsland en de mate waarin deze problemen in het verleden bij het aandragen van materiaal uit Nederland zijn onderkend.

Kortom: een heel waardevolle bundel, die bij de studie van Nederland na de tweede wereldoorlog nog veel geraadpleegd zal worden.

J. C. H. Blom

J. C. E. van den Brandhof, *De besluitwetgeving van de kabinetten De Geer en Gerbrandy* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam; Deventer: Kluwer, 1986, xiii + 482 blz., f47,50, ISBN 90 268 1629 4).

Toen de regering in mei 1940 naar Londen uitweek, kon de wetgeving niet meer volgens de grondwettelijke regels plaatsvinden. De Raad van State was niet bij de hand en het parlement ontbrak. Omdat het parlement op 10 mei 1940 had vergeten of beter gezegd uit onervarenheid niet op de idee was gekomen om de regering een volmacht mee te geven, heeft de regering een beroep moeten doen op staatsnoodrecht om de noodzakelijke wetgeving te kunnen plegen. Na de bevrijding is het kabinet-Schermerhorn-Drees nog een tijdje op deze voet voortgegaan, tot 20 november 1945, toen het parlement weer in zijn rechten werd hersteld. Zorg om de grondwettelijke procedure zo dicht mogelijk te benaderen was er wel. Het kabinet-Schermerhorn-Drees heeft de Raad van State weer ingeschakeld, terwijl in Londen tussen 1942 en 1944 een Buitengewone Raad van Advies als een surrogaat-Raad van State heeft gefunctioneerd. In de parlamentsloze periode is de wetgeving gegoten in de vorm van koninklijke besluiten, die de naam wetsbesluiten hebben meegerekregen. Deze wetsbesluiten zijn van andere KB's te onderscheiden door het kenmerk, dat zij regels bevatten die voor herhaalde toepassing vatbaar zijn. In totaal zijn in 1940-1945 460 van dit soort besluiten in het *Staatsblad* verschenen. Zij hebben betrekking op de oorlogvoering, op het herstel van het bestuur en het maatschappelijk leven na de oorlog en op de overzeese gebiedsdelen.